

CZU: 94:37(478)“1711/1715”

[https://doi.org/10.59295/sum10\(180\)2023_01](https://doi.org/10.59295/sum10(180)2023_01)

ROLUL BISERICII ORTODOXE DIN MOLDOVA LA EDIFICAREA ÎNVĂȚĂMÂNTULUI ROMÂNESC ÎN EPOCA FANARIOTĂ

Ion **MIRON**,*Universitatea de Stat din Moldova*

În epoca fanariotă, în Moldova, au loc un șir de schimbări în plan politic și social, una din aceste schimbări este apariția sau reînființarea mai multor școli, multe din ele fiind cu precădere școli românești. Domnitorii fanarioți încep să-și dea seama de necesitatea unui învățământ accesibil nu doar pentru cei bogați, dar și pentru poporul simplu, care era de cele mai multe ori lipsit de posibilitatea de a studia. Pentru a rezolva această problemă de obște a țării, domnitorii au apelat la ajutorul bisericii ortodoxe, fără de care la acea perioadă era imposibilă edificarea învățământului românesc. Astfel, domnitorii fanarioți decid ca banii necesari pentru școli să fie adunați de la clerici, mitropolitul fiind responsabil de organizarea procesului, iar multe școli în care se preda limba poporului erau înființate la mănăstiri, emblematică în acest sens fiind mănăstirea Putna. Învățământul în limba română începe să fie sistematizat în tinda bisericii și accesibil poporului de rând.

Cuvinte-cheie: *epoca fanariotă, Țara Moldovei, Biserica Ortodoxă, școală, învățământ, dascăli, banii școlii.*

THE ROLE OF THE ORTHODOX CHURCH IN MOLDOVA IN THE BUILDING OF ROMANIAN EDUCATION IN THE PHANARIOT ERA

During the Phanariote era, in Moldova, a series of political and social changes took place, one of these changes is the emergence or re-establishment of several schools, many of them being mainly Romanian schools. The Phanariot lords began to realize the need for accessible education not only for the rich, but also for the common people, who were often deprived of the opportunity to study. In order to solve the country's public problem, the gentlemen appealed to the help of the Orthodox Church, without which at that time it was impossible to build Romanian education, the organization of the process, and many schools where the language of the people was taught were established at monasteries, emblematic in this sense being the Putna monastery. Education in the Romanian language begins to be systematized in the church tent and accessible to the common people.

Keywords: *phanariote era, Moldova, Orthodox Church, school, education, teachers, school money.*

Introducere

În epoca fanariotă în Moldova au loc un șir de schimbări în plan politic și social, una din aceste schimbări este apariția sau reînființarea mai multor școli atât în Iași, cât și în alte localități ale Moldovei. Domnitorii fanarioți încep să-și dea seama de necesitatea unui învățământ accesibil nu doar pentru cei bogați, dar și pentru poporul simplu care era de cele mai multe ori lipsit de posibilitatea de a studia. Or, acest lucru era imperios necesar pentru a face posibilă modernizarea culturii române la care au contribuit domnitorii fanarioți [1, p. 11]. Pentru a rezolva această problemă de obște a țării domnitorii au apelat la ajutorul bisericii ortodoxe fără de care la acea perioadă era imposibilă edificarea învățământului din mai multe motive.

Contribuția concretă a bisericii ortodoxe la edificarea învățământului din Moldova și de peste hotare în epoca fanariotă

Lipsa mijloacelor financiare în visteria țării și reaua voință a boierilor care nu doreau sub nici o formă să ajute la finanțarea școlilor, era o frână în calea dezvoltării învățământului. Acest lucru reiese limpede dintr-un hrisov pentru școli a lui Grigorie Ghica Vodă (1726-1733, 1735-1739, 1739-1741, 1747-1748) din 25 decembrie anul 1748 unde, printre altele, se vorbește și despre faptul că voievodul în prima lui domnie a așezat patru școli cu patru dascăli „Una Elinească, și alta Grecească, și alta Slovenească, și alta Românească [2, p. 63], iar leafa dascălilor urma să fie suportată de boerii cu boerii și alți dregători. Însă această rânduială nu a putut fi respectată, fiindcă, după cum se exprima domnul, „era cu supărare, și boierilor să pri-

cinuia sminteală, și cu schimbarea boeriilor, și neputendu-se scoate banii la vreme” [2, p. 63]. Astfel domnul înțelege în scurt timp că are nevoie să facă un „așăzământu școlilor mai întemeiat și mai stătătoriu” [2, p. 63], adică de un alt mijloc de finanțare a școlii și decide ca banii necesari pentru școli să fie adunați de la preoți „cîte un galbăn de preotu și de diacon”, iar alte dăjdii care le plăteau preoții să le fie ca și cum iertate, ceea ce atestă că era mai ușor a scoate banii de la preoții simpli de prin sate, decât de la boierii cei mari care aveau puterea de a refuza darea și puteau să își apere punctul de vedere în fața domniei. Cu acest lucru se învoiește și mitropolitul Moldovei Nichifor (1739-1750) care de altfel este și însărcinat de către domn cu grija pentru buna chivernisire a școlilor [2, p. 63], mitropolitul trebuia să strângă el însuși banii de la clerici câte un galben împărțit în două, zece potronici la Sfântul Gheorghe și zece potronici la Sfântul Dimitrie de două ori pe an, iar dascălii trebuiau să-și ceară leafa lor fiecare în mod personal de la mitropolit, care era obligat să dea dascălului celui mare elinesc 360 lei, al doilea dascăl 120 lei, dascălului slovenesc 130 lei, iar dascălului românesc 100 lei [2, p. 63]. Dar și mai interesant este faptul că pe umerii preoților cădea sarcina de a ajuta și școlile de la Sfântul Mormânt, unde trebuia să se trimită câte 100 lei pe an, echivalentul la salariu dascălului românesc. Acest lucru se face la cererea Patriarhului Hrisantie (1707-1731) care pe atunci era în Moldova. De asemenea, tot din banii de la preoții țării trebuiau să fie ajutați copiii săraci și străini „pentru hrana și îmbrăcămintea lor” [2, p. 64].

Observăm că peste umerii clerului din Moldova a căzut sarcina de a finanța atât instituțiile de învățământ din țară, cât și unele de peste hotare. La Academia Domnească din Iași cea mai mare parte de bani se cheltuia pentru achitarea salariilor dascălilor elinești, adică acei de limbă greacă veche, iar cel mai mic salariu avea dascălul românesc și este trist acest fapt, de vreme ce egumenii greci de la Trei Ierarhi nu doreau să-și îndeplinească obligația de a ajuta Academia Domnească din veniturile moșiilor donate mănăstirii anume în acest scop de către înaintași [3, p. 19].

Limba „elinească” era pusă la mare cinste în învățământul din Țările Române, așa încât unii cercetători ajung la concluzia că în principate se regăsește o variantă de neo-greacă în diferite surse scrise [4, p. 1], domnii fanarioți susțineau cu isuflețire cauza limbii grecești în principate.

Mitropolitului îi revenea sarcina de a supraveghea îndeaproape procesul de învățământ „luând sama dascălilor de două ori într-un anu, cu ce feliu de silință să poartă asupra învețăturii copiilor, și fiește care copilul cum se învață și la ce sporește. Datoria sfinției sale să fie a cerceta acea toate și a le așeza” [2, p. 65].

Din cauza faptului că nu toți copiii doritori de a studia puteau ajunge la școala din Iași se decide ca la trei episcopii ale țării să se mai așeze trei școli slovenești și românești la Roman, la Rădăuți și la Huși [2, p. 65], iar dascălii la aceste școli să fie plătiți tot din banii strânși de la preoți. Episcopii erau obligați să supravegheze îndeaproape, fiecare în episcopia lui, întreg procesul de învățământ „să aibă purtare de grijă sfințiile sale Episcopii a găsi dascăli învățați la slovenie, ori și la românie, ori din cei eșiți din școlile de la Iași, ori dintr-alții și să așeze la fiește care Episcopie câte o școală de învățatură copiilor” [2, p. 65]. Leafa acestor dascăli trebuia să fie câte 80 lei, achitată în două rate, jumătate la Sfântul Gheorghe și jumătate la Sfântul Dimitrie, mitropolitul trebuia să dea din banii strânși de la preoți la cei trei episcopi, iar ei, la rândul lor, să plătească dascălii, care aveau scuteală și de la birul visteriei, iar „Episcopii, să facă neconținută cercetare școaleloru, adesea luându-se sama, cum învață copii și la ce sporescu, ca și dascălii să se silească, și copii să se procopsească cu învățatura lor” [2, p. 66]. Observăm că atât mitropolitul, cât și episcopii erau obligați să organizeze, să supravegheze și să finanțeze din banii strânși de ei de la preoți tot procesul de învățământ fiecare în școlile din eparhia lui. Desigur, în tot acest proces era implicată și domnia prin vistiernicul domnului, care era obligat ca la finele anului „să aibă sama acestor bani, ce unde s-au cheltuit, și ce au rămas, și isvod lămurit să arate la domnie” [2, p. 66].

În anul 1749 la data de 6 iulie mitropolitul Nichifor dispune ca să se organizeze mai multe școli publice, la biserica Sfântul Nicolai, la biserica Sfânta Vinere și la mănăstirea sfântul Sava, pe lângă aceasta mitropolitul instituie un fel de învățatură obligatorie [5, p. 24], preoții erau obligați să facă izvod de toți copiii de la trei ani în sus și aceștia trebuiau să învețe carte obligatoriu, însă în funcție de poziția lui socială fiecare avea obligația să învețe un anumit număr de ani, cel mai mult erau obligați să învețe feciorii de preoți de la vârsta de trei până la douăzeci de ani și mai mult [5, p. 24].

De la 1750 în Moldova i-a amplou o mișcare culturală românească, iar unul din marii promotori ai acestei mișcări a fost mitropolitul Iacob Putneanu, (1750-1760), el ca și predecesorul său a încercat cu diferite mijloace să aducă la învățatura românească poporul, atât cu sfatul lui cel bun, cât și cu tipărirea de cărți ajutătoare la acest scop nobil. Astfel, în anul 1751 cu aportul și directa îndrumare a mitropolitului apare un bucur, necesitatea acestei cărți unită cu dorința lui mare pentru propășirea învățământului se vede mai ales atunci când el explică cauza apariției acestei cărți pentru „copii lipsiți de hrană ce li se cădea, bolind cu inima de nenorocirea învățaturii lor”, „Cade-să dar vouă blagocestivilor creștini și celor ce aveți nume părintesc preste copii cei mici, să aveți purtare de grijă pentru învățatura copiilor voștri ca să nu se lipsească de hrana cea sufletească cu povățuirea cea bună, cari și sunteți datori să-i învățați pe dânșii” [6, p. 77]. Această carte mai cuprindea și anumite rugăciuni și catehismul.

În anul 1756 mitropolitul Iacob alcătuiește „Cereasca floare ori cărțulie”. În această carte el elogiază învățatura numind-o „icoană și închipuire dumnezeiască” și cârma ce ocârmuiește pre sufletul ce se află în acest vas pământesc” [6, p.77] mitropolitul constată că învățatura poporului „este adormita întru întunecul lenevirii”. De asemenea, „i s-au rănit inima de foametea aceasta ce se află înrădăcinată în sufletele a unora din părinții cari-și cresc copiii lor fără învățatură”, „asemenea dobitoacelor” și conchide că părinții care și-au îndepărtat copiii de la învățatură, i-au îndepărtat de la însuși Dumnezeu [6, p.77]. Trebuie să menționăm faptul că tot acest mitropolit în anul 1752 adună un sinod la care se i-a hotărârea ca pe scaunul Mitropoliei Moldovei să nu se urce niciodată un străin, și această hotărâre o întărește cu blestem [5, p.25].

Încă un reprezentant al bisericii ortodoxe pe care documentele vremii ni-l mărturisesc a fi iubitor de școală și învățatură pentru popor, a fost și mitropolitul Gavriil (1760-1786), lucrul acesta se vede și din anafora din 1 iunie anul 1765 pe care acesta o adresează domnului Grigorie Ghica (1764-1766). Domnul trimise mai înainte mitropolitului o țidulă în care îi poruncește să facă sfat la mitropolie pentru ca să se socoată în ce mod s-ar putea „să se așeze un venit pentru școlile elinești care să fie de-a pururea statornic pentru plata dascălilor și pentru chiverniseala ucenicilor străini și a celor săraci ce vor năzui aicea.” [7, p. 50] Ierarhul face cunoscut domnului că adunarea a avut loc la mitropolie și a decis să ceară de la domn ca preoții să fie scutiți ori de ajutorința de iarnă, ori de mucarerul de vară, iar acești bani preoții să-i dea ca adaos la darea pentru școli. De asemenea, se cerea ca venitul de la ocnă câte un ban de drob, care mai înainte se dădea la școala de la Sfântul Munte, care „s-au stricat și s-au pustiit” [7, p. 50], să fie adăugat pentru școala din țară, iar în privința mănăstirilor se cerea ca „de vreme că din pământul acesta s-au înzestrat cu moșii, cu țigani și cu alte venituri, și de vreme ce scopul răposaiilor Domni ce au zidit și au înzestrat aceste mănăstiri era ca să fie de folosul obștei, și să se împărtășească și alții din acea milă ... am socotit că este cu cale și cu dreptate, ca să dea și mănăstirile oareșcare ajutor la școalele acestea, din mila fericitorilor ctitori, fiecare monastire pre cât se va socoti după putință” [7, p. 51]. Mitropolitul socotea că aceste venituri trebuiau să fie de ajuns „pentru plata dascălilor și pentru chiverniseala ucenicilor și pentru cumpărarea organilor și a cărților celor trebuincioase” [7, p. 51].

Însă probabil cel mai interesant moment din această adresare a mitropolitului este punctul în care cere ca domnul să poruncească și mănăstirilor să ajute școlilor, or, cunoaștem că la unele mănăstiri precum Putna existau deja școli pe care mănăstirea le întreținea pe cheltuiala sa, cel mai probabil este că mitropolitul a avut în vedere mai mult mănăstirile închinat care aveau moșii bogate donate de înaintași pentru scopuri caritabile, dar de la care țara nu avea nici un folos întrucât veniturile nu rămăneau în țară. Acestea aveau oarecum un privilegiu în fața domnilor fanarioți fiindcă majoritatea aveau egumeni greci poate din această cauză mitropolitul nu pomenește expres despre ele în document doar foarte atent face o aluzie domnului în această privință ca nu cumva să stărneasă vre-o nemulțumire. Această presupunere se bazează și pe răspunsul dat de către domn în care acesta pomenește la general mănăstirile țării, iar pe cele închinat le pomenește mai accentuat.

Răspunsul Domnului la anafora mitropolitului apare peste 5 zile, pe 6 iunie. Domnul este de acord ca preoții să dea mai departe darea pentru școli, dar să fie scutiți de un alt impozit numit mucarer, banii scutiți de la acest impozit preoții erau obligați să îi dea ca adaos la darea pentru școli. Mănăstirile erau și ele obligate să dea bani pentru școli fiecare după puterea sa, mitropolitul fiind cel care trebuia să decidă care mănăstire și ce sumă trebuia să dea pentru școală. Pentru a înțelege mai bine problema vom reproduce un mic

fragment din documentul dat: „Hotărâm pentru banii mucarerului ce da preoții mai înainte vreme la visterie, Domnia mea o am ertat, lăsându-se ca se lipească lângă cei 2 lei ce da preoții pe an pentru banii Scolei, și banul ce se lua până acum de tot drobul de sare de la ocnă și să da la școala de la sfânta Gora. Am socotit că mai cu cale este să fie și să rămâe banulu acesta pentru școala Țerei, de cât pentru scolele de la alte părți străine. Însă pentru monastiri, Preosfințite Mitropolituri vei face isvod și vei pune toate Monastirile pe fiește care duple puțința iei, și duple cum vei socoti că se cade, și la această socoteală vor intra atât Monastirile Țerei cât și Monastirile Erusalimului, și sfânta Gora a Sinai și altele” [7, pp. 47,48].

Interesant este faptul că domnul pomenește în special mănăstirea Trei Ierahi despre care am menționat anterior: „Iar Monastirea Treisfetitele afară de banii ce vei rândui Sfinția ta ca să dea pentru școale după starea ei, să se mai adaogă peste aceia iarăși ce vei socoti Sfinția ta pentru venitul școalelor ce au rânduit reposatul Domnul Vasilie Voevod, adecă pentru feredeu și pentru trei sate anume” [7, p. 48].

Vedem din document că domnul a luat în calcul aluziile mitropolitului și îi dă acestuia mână slobodă asupra mănăstirilor închinată mai ales asupra Trei Ierarhilor care după cum am mai spus nu dorea să-și onoreze obligațiile față de academia domnească, lucru pe care era obligat să o facă conform testamentului lăsat de ctitorul ei Vasile Lupu. Nu știm dacă au avut succes aceste tentative de restabilire a dreptății ale mitropolitului Gavriil (1760-1786), cert este faptul că mai târziu Gheorghe Asachi (1788-1869), mentor al școlii naționale, intenționează un proces mănăstirii Trei Ierarhilor care era condusă de egumeni greci încriminând-ui faptul că de două secole nu și-a îndeplinit obligațiile pe care și le asumase față de școală – încă din secolul al XVII-lea [3, p. 20]. Vedem deci din documentele prezentate mai sus că la acea etapă întreținerea și buna funcționare a școlilor din Moldova trebuia să se facă cu ajutorul preoților și a mănăstirilor, fără de care ajutor era imposibilă buna funcționare a învățământului din țară. În privința acestui document Nicolai Iorga observa că hotărârea domnului citată mai sus împreună cu actul de fundație din 1766 este „de o mare înălțime de vederi” [6, p. 93].

În afară de școlile din Iași și cele de la episcopii, în țară au mai fost așezate școli și la diferite mănăstiri. De pildă, într-un hrisov de la Grigorie Alexandru Ghica (1764-1766) din anul 1765 se vorbește despre faptul că la mănăstirea Mavromolul din Galați, la cererea negustorilor din acel oraș se așează o școală elinească „care pentru mai multă luminare, școala elinească să fie adunată și cu cea grecească” [2, p. 273]. Din acest hrisov reiese că mitropolitul țării Gavriil (1760-1786) a fost cel care a îndemnat și susținut acest lucru: „La care această folositoare de suflet și vrednică de iubire faptă dumnezeiască, am avutu domnia me îndemnătoriu cu fierbinte sirguială, și pe preasfințitul Mitropolitu al țării chir Gavriil, cu acăruea blagoslovenie sfânta mănăstire din Galați Mavromolu, ce era mai nainte vreme supusă, la o mănăstire de la Țarigradu, ce s-au pustietu, care se chema Mavromolul, după a căreia pustiere, au fostu rămasu suptu ascultarea și chidemonia Mitropoliei. Această mănăstire s-au afierositu, ca să rămâe spre folosul orașului Galaților, cu titlul, și cu numirea de școală elinească, și acum, și în vremile cele viitoare, neștrămutată, și neclătită cu toate veniturile ei ce va avea, și de astăzi înainte se fie, și să se numească fără strămutare, școală elinească” [2, p. 273]. Iar cu purtarea de grijă pentru școală este însărcinat egumenul mănăstirii Mavromolul cu câțiva epitropi, dascălul pentru școală trebuia să fie ales de către egumen și epitropi și să întrunească anumite calități necesare unui dascăl „să fie procopsit la învățatură, să fie de treabă și cu evlavie, să pue toată epimelia și osîrdia spre procopsala și învățatura ucenicilor” [2, p. 273].

Mitropolitul Gavriil (1760-1786) a fost un susținător al învățământului românesc în una din cele mai dificile perioade din istoria neamului. Pe lângă războiul ruso-turc în Moldova făcea ravagii epidemia de ciumă și cele mai multe școli au fost închise din această cauză, după ce epidemia mai scade din intensitate mitropolitul face tot posibilul ca școlile să fie redeschise și se pare că dorește chiar să suprimă limba greacă din școli în favoarea limbii române, dascălii greci primeau salarii mai mari ca ale celor români, dar eficiența lor era foarte scăzută. Parveneau plângeri și din partea preoților care plăteau darea pentru școli, ei se plângeau mitropolitului de faptul că plătesc darea pentru școală din care cea mai mare parte era folosită pentru dascălii greci, dar tocmai din cauza acestora copiii lor nu înțeleg nimic din ceea ce învață, astfel mitropolitul încearcă să facă dreptate în această privință. Purtarea de grijă a mitropolitului Gavriil pentru școli se vede și din corespondența sa din anul 1771 cu Rumianțev, în care mitropolitul îi cere să scoată divanul cnejiei Moldovei din localul academiei [8, p. 31].

La 20 iunie 1785 domnul Moldovei Alexandru Ioan Mavrocordat (1785-1786) emite un hrisov prin care se pare că dorește să reîntemeieze învățământul din Moldova pe aceleași baze puse de către Grigorie Alexandru Ghica (1764-1767, 1774-1777). În primul rând, era vorba despre venitul școlilor din care trebuia să se plătească lefurile dascălilor și ajutorul acordat ucenicilor străini și săraci, acest venit trebuia „Să se eia din dajdea cea rânduită a preoților și a diaconilor câte patru lei noi într-un anu de tot preotul și diaconul, însă la 23 zile a lui April, câte doi lei noi cum și la 26 a lui Octomvrie, iarăși câte doi lei noi să dea nesmintit și nestrămutat” [9, p. 269].

Din diferite motive unii clerici erau scutiți de această dare pentru școli și acest fapt nu era deloc pe placul domnului, din această cauză el face în hrisov o specificare aparte: „Și fiindcă unii din preoți și diaconi se obicinuiseră de la o vreme de găsia chipuri, și lua cărți de scuteală pentru banii școalelor, care socotindusă cum că aceasta este de stricăciune înpuținându-să venitul școalelor: hotărîmu domniea mea ca de acum înainte cărți de acele să nu se mai dea, și nici unul din preoți și diaconi de banii școalelor scutiți să nu mai fie, măcar de vor avea și cărți de scuteală” [9, p. 269].

Epitropii erau datori să rânduiască lefurile dascălilor de pe la ținuturi și tot ei puteau decide unde era de trebuință să fie așezate școli și dascăli după necesitate, de regulă, dascălii trebuiau găsiți și aleși de epitropi, însă existau câteva excepții: „Iară la târgul Galaților, și la târgul Botoșanii, să se rânduiască de aicea dascăli, atât de învățătură Moldovenească, cât și de Grecească și Elinească rânduindu-le și lefe. Afară de târgul Romanului, și din târgul Hușii, care fiind că la aceste târguri se află șiderea Episcopilor, să fie datori Episcopii să aibă dascăli și școale cu cheltuiala Episcopilor, pentru douăzeci de ucenici, alegându-să din cei săraci, care nu vor avea puțință, după ce vor da zapis cu adiverințe, și cu kizășie că vor sta la învățătură ne lipsit până când vor procopsi cu învățătura” [9, p. 270].

Dascălii nu puteau să primească pe nici un ucenic fără știrea epitropilor iar ucenicii „ce se vor săli cu învățătura, și prin ispitire se va afla că au câștigat învățătura cea, să aibă a câștiga și cinste și mila domnească după procopseala învățăturii” [9, p. 271]. Epitropii trebuiau rânduși dintre boierii pământeni, ei pe lângă alte prerogative mai aveau datoria ca la sărbătorile Sfinților mari mucenici Gheorghe și Dimitrie „să se scrie cărți Gospod, de la visterie, către ispravnicii ținuturilor, să facă catagrafie de toți preoții și diaconii câți se vor afla, care table iscălite să le trimată la Epitropi, ca după acele table să se strângă de arhierii banii școalelor de la preoți și diaconi, și să-i trimată la Epitropi” [9, p. 271]. Deci epitropii trimiteau la arhierii lista preoților și diaconilor, arhierii strângeau de la aceștia banii pe care mai apoi îi dădeau iarăși la epitropi.

Un alt document care vorbește destul de lămurit despre contribuția Bisericii Ortodoxe din Moldova la edificarea învățământului este și o scrisoare a mitropolitului Iacov (1792-1803). În această scrisoare mitropolitul arată domnului cum ar trebui să funcționeze corect Academia din Iași, în fiecare din cele 9 capitole pe care le are scrisoarea mitropolitul tratează o anumită latură a activității Academiei din Iași și face anumite recomandări pentru o mai bună organizare a procesului de învățare și evaluare.

Capitolul I debutează cu o scurtă istorie, în care se arată că școala despre care se vorbește în scrisoare, a fost zidită din temelie de către Grigorie Ghica Voevod (1727-1733) [10, p. 13] și tot el o înzestrea cu venituri și îi dă numele de academie [10, p. 3]. De asemenea, se precizează rolul foarte important al mitropolitului Gavriil (1760-1786), el fiind cel care a cumpărat locul pe care este așezată academia [10, p. 13]. Tot el donează mai târziu pentru lărgirea instituției încă o bucată de loc din partea mitropoliei lângă biserica Sfântul Gheorghe [10, p. 13].

În capitolul II se vorbește despre veniturile și cheltuielile școlii, se specifică că veniturile trebuie să fie strânse de la preoți și diaconi [10, p. 14], fiecare preot și diacon trebuia să dea câte patru lei pe an [10, p. 14], doi lei erau strânși la sărbătoarea Sfântul Gheorghe și încă doi lei la sărbătoarea Sfântului Dimitrie. De asemenea, preoții erau obligați să mai dea încă câte patru parale la leu pentru osteneala protopopilor care strâng banii [10, p. 14].

În capitolul trei se atrage atenția asupra faptului că școala trebuie să aibă dascăli care să predea limba elinească [10, p. 15], însă mitropolitul face referință în mod special la faptul cum trebuie să predea acești dascăli, fiindcă mulți din ei nu prea țineau seama de modul de predare, adică nu puneau accentul pe rezultat și nu erau prea interesați ca ucenicii lor să știe foarte multe lucruri, din această cauză mitropolitul intervine

cu unele recomandări și precizări: „în toată învățătura sporim de la cele știute mergând spre cele neștiute, iar nu cu întunecare din cele neștiute la cele neștiute, după cum până acum în școalele noastre se învață cu numiri, și cu canoane, și cu mulțime de cuvinte, însărcinând mintea ucenicilor, și poruncindule acele numai date lor să citească și ca papagalii să le învețe pe de rost, nemică, cu totul știind sau înțelegând din cele ce învață, din care pricină mai și zece și doisprezece ani, îmbătrânesc în gramatică ucenicii” [10, pp. 15,16].

Din cauza acestor probleme mitropolitul Iacov (1792-1803) poruncește dascălilor foarte concret ce și cum trebuie să predea ucenicilor [10, p. 17]. De asemenea, face o foarte bună descriere a modului în care un dascăl trebuie să interacționeze cu ucenicii săi [10, p. 17], în această privință dând dovadă de o bună cunoaștere a pedagogiei.

În capitolul patru se vorbește despre necesitatea ca școala să aibă dascăli pentru „epistimuri” [10, p. 18] în cazul dat mitropolitul are în vedere geometria și matematica.

În capitolul cinci mitropolitul Iacov face referință la faptul că școala trebuie să aibă dascăli pentru limba latină „spre înțelegerea pravililor” și „spre înțelegerea sfintei scripturi” [10, p. 19].

În capitolul șase al scrisorii adresate domnului se pomenește despre necesitatea ca la academie să fie dascăli de geometrie practică „fiindcă pe cei fără de meșteșug, numai pământul îi hrănește, și mai vârtos pre cei mai mulți ai Moldovei pământeni, din care pricină răsar și cele din toate zilele sfezi și judecăți pentru hotarele moșiilor” [10, p. 19].

În capitolul șapte se vorbește despre cum trebuie să fie ucenicii, despre modul în care trebuie ei să învețe, despre leafa pe care trebuie să li se plătească și despre ce trebuie de făcut cu cei care nu sunt silitori [10, p. 20].

În capitolul opt se spune despre epistatul și păzitorul cărților, despre răspunderea pe care trebuie ca acesta să o poarte pentru cărțile școlii [10, p. 21].

În sfârșit, în capitolul nouă se vorbește despre purtătorii de grijă și epitropii Academiei [10, p. 22].

Din aceste nouă capitole oricine poate vedea cum biserica ortodoxă din Moldova a ajutat la edificarea Academiei din Iași atât în plan material prin banii care erau strânși de la clerici, cât și în plan administrativ în persoana mitropolitului Gavriil (1760-1786) care a donat terenul pentru clădire și a mitropolitului Iacov (1792-1803) care după cum am văzut descrie foarte explicit în ce mod trebuie să aibă loc procesul de învățământ.

Toate recomandările pe care le face mitropolitul Iacov (1792-1803) ne duc la ideea că el cunoștea foarte bine problemele cu care se confrunța zi de zi instituția de învățământ în cauză și el era cel care trebuia să coordoneze acest proces, mitropolitul se ocupa atât cu partea financiară și administrativă a instituției, cât și cu ceea ce însemna nemijlocit procesul didactic.

În privința documentului de mai sus, Nicolae Iorga făcea o apreciere foarte înaltă, considerându-l un „însemnat act de concepție didactică” [6, p. 11] și desprinde din el câteva idei mai importante, de pildă faptul că o așa disciplină precum dreptul se introduce ca materie de studiu pentru prima dată în Moldova, lucru care era imperios necesar la acea vreme fiindcă țara nu avea propriul cod de legi. De asemenea, Iorga observă „o prevedere a învățării în românește a uneia din științele de abstracție” [6, p. 140].

Dar poate cea mai importantă concluzie a marelui istoric cu privire la acest document este ideea că „pentru întâia oară avem a face în învățământ cu preocuparea națională” [6, p. 141].

Autoarea Ariadna Camariano-Cioran, făcând referire la acest document, îl numește „punctul culminant în dezvoltarea învățământului din Moldova” [11, p. 80]. Tot ea elogiază personalitatea mitropolitului Iacov Stamate cu următoarele cuvinte „În acest document găsim idei sănătoase, vederi largi, și poziții înaintate... El dovedește în același timp și un spirit pedagogic modern care mergea în pas cu vremea” [11, p. 82]. Și unii autori contemporani dau o înaltă apreciere documentului cercetat mai sus, clasificând-ul ca pe un act „De mare importanță pentru istoria Academiei de la Iași” [12, p. 1].

Din cele observate în documentul de mai sus putem afirma faptul că Biserica Ortodoxă din Moldova a stat la baza organizării instituției de învățământ superior ieșene care se numea încă de atunci, academie.

Mitropolitul Iacov a încercat în permanență să aducă învățământului din Moldova un suflu calitativ nou. Acest lucru îl putem observa și dintr-o anafora în care acesta descrie situația științei muzicii bisericești. El observă că în Moldova nu erau profesori care să fie capabili să predea muzica la un nivel academic și din această cauză știința muzicală nu era bine dezvoltată în țară. În continuare mitropolitul face o propunere

interesantă, în țară se afla un oarecare Petre „protopsaltul bisericii celei mari” [8, p. 140] un foarte bun specialist în domeniul muzicii, mitropolitul vine cu propunerea ca să fie deschisă o școală în care acest protopsalt să predea muzica atât la psaltii care deja cântau, cât și la unii copii începători, pentru acest serviciu protopsaltul Petru cerea suma de 300 de lei [8, p. 141]. Mitropolitul decide ca această sumă să îi fie plătită precum urmează - 100 de lei din banii școlilor, 50 de lei de la mitropolie, 50 de lei de la Sfântul Spiridon și 100 de lei să îi adune de la mănăstirile din Iași și din afară. Pentru toate aceste acțiuni mitropolitul cere învoierea domnului [8, p. 141]. Domnul Alexandru Constantin Moruz (1802-1806), la 4 octombrie 1805, a încuviințat această cerere a mitropolitului [8, p. 140].

Un alt document pe care Theodor Codrescu îl numește „minunat” [13, p. 192], este și suretul de pe hrisovul Școalelor din anul 1766. Aici se vorbește despre lefurile dascălilor de la școlile din toată țara și cu această ocazie se face și o listă a școlilor din Moldova, probabil această listă dă valoare deosebită acestui document, având în vedere faptul că pe baza ei putem să ne facem o imagine destul de clară despre numărul școlilor care erau sub oblăduirea Bisericii Ortodoxe din Moldova de la acea perioadă.

Astfel, în documentul de față domnitorul reiterează necesitatea dajdiei pentru școli ce este pusă asupra preoților și diaconilor în sumă de 4 lei pe an. De asemenea, pune responsabili pentru strângerea și cheltuiala acestor bani pe mitropolitul țării și câțiva epitropi, ei erau responsabili „ca să fie purtători de grijă cu silințe și neadormirie în toată viața lor și să împlinească cele căzute și trebuincioase ale acestei domnești academii” [13, p. 190]. Este vorba desigur de academia domnească din Iași. În continuare în acest document se arată mărimea lefurilor pe care trebuie să le primească angajații academiei și personalul auxiliar. De asemenea și cheltuielile care trebuiau a fi făcute „cu 20 de ucenici săraci și străini ce se vor afla la școală” [13, p. 190].

Însă probabil cea mai interesantă parte a documentului este cea în care se vorbește despre leafa dascălilor de la școlile din țară. Astfel dascălul elinesc și grecesc de școala din Galați avea 250 de lei, dascălul elinesc și grecesc ce se află la școala din Botoșani, 3 dascăli moldovenești ce sunt rânduiți la trei episcopii a Romanului, a Rădăuțului și a Hușilor – fiecăruia câte 80 de lei și la 23 dascăli moldovenești care s-au rânduit pe la ținuturi, la Suceava, la Câmpu Lungul Sucevei, la Neamțu, la Bacău, la Putna, la Tecuci, la Covurlui, la Vaslui, la Tutova, la Fălciu, la Greceni, la Lăpușna, la Kișnau, la Orhei, la Soroca, la Cernăuți, la Câmpul Lungul rusesc, la Dorohoi, la Botoșani, la Hîrlău, la Cârlișău, la ținutul Iașilor în două locuri, fiecăruia dintre acești dascăli să i se dea câte 60 lei [13, p. 191].

Această listă atestă faptul că fiecare ținut avea cel puțin un dascăl oficial plătit din banii strânși din dajdia școlilor de la preoți și diaconi, astfel sistemul de învățământ din Moldova conform acestui document avea o acoperire destul de mare, având în vedere lista orașelor pomenite mai sus inclusiv din Moldova dintre Prut și Nistru. Și mai interesant este faptul că unul din dascăli își avea reședința sa la „Kișnau” care pe atunci nu era un târg foarte important.

Despre aportul Bisericii Ortodoxe din Moldova la edificarea învățământului în epoca fanariotă mai aflăm și dintr-un hrisov al domnului Ioan Teodor voevod (1758 - 1761) în care printre altele se vorbește despre faptul că la Mănăstirea Putna la cererea mitropolitului este nevoie să se înființeze sau mai precis spus să se oficializeze o școală de mult existentă, în privința aceasta documentul spune următoarele „Numai iarăși ne mai arată sfinția sa părintele Mitropolitul că la monastirea Putnei este trebuință ca să se afle o școală, căci fiindu locu depărtat, nu potu copii a agiunge pe la celelalte școle, și mai ales că se află acolo un dascălu, care de câți-va ani învață cu mare folos a ucenicilor, deci domnia me, și acolo să fie dascăl și școle am întăritu, hotărând ca de acum înainte dascălulu ce va fi acolo să aibă a lua din banii școalelor ce este obicei de stringu de pe la preoți câte 60 lei pe anu, adecă 30 lei la Sfântul Dimitrie, și 30 la Sfântul Gheorghie, pentru osteneala sa, și aceasta să fie una din celelalte școle ce suntu numite în hrisovul domniei sale Grigorie Voevod” [2, pp. 72,73].

Din acest document observăm că pe lângă anumite mănăstiri din țară cum este în cazul dat la Putna se aflau dascăli care predau cu succes, dar care nu erau oficializați, deci putem presupune că dascăli și școli de acest gen puteau funcționa în mai multe așezări monahale pentru folosul de obște al poporului mai ales în locurile care erau mai îndepărtate de așezările urbane, observăm că în aceste cazuri cheltuielile cu întreținerea unei astfel de școli erau suportate de către mănăstirea unde funcționa școala.

Pe timpuri în Moldova cei care doreau să se învrednicească de treapta preoției nu aveau toți o pregătire necesară pentru aceasta. În acest context, în anul 1775, Alexandru Ghica Voevod (1775-1777), venind din nou la domnie, dă un hrisov în care reiterează sprijinul său pentru școli și vorbește despre faptul că școlile sunt într-o stare precară și este nevoie de refacerea lor. De asemenea, domnul specifică că „Didascălele filosofesților matimi la Academia Moldovii să se alege de către domni și de către Mitropolitul” [2, p. 76]. Tot în acest document domnul face următorul apel la mitropolit: „Îndemnăm și pe preosfinția sa părintele Mitropolit, ca de acum înainte pe nimenea să nu înalță la cinstea preoției, de nu vor avea cărțile dascălilor celor preoțești, care cărți să arate totă procopsala lor la tota biserică învețatură, căci că ori care dintr-aceștia fără de numitele cărți va fura preoția, va fi supus la tote birurile la câte sunt supuși și mirenii” [2, p. 78]. Deci, domnul face apel către mitropolit ca toți cei care doresc să se învrednicească de cinstea preoției să fie neapărat oameni care au făcut școală în acest domeniu și subliniază faptul că ei trebuie să demonstreze prin anumite acte de studii nivelul lor de pregătire dobândit la școala respectivă.

Încă un document care se referă la școli este a lui Grigorie Alexandru Ghica (1775-1777) voievod din anul 1776 în care acesta vorbește despre Școala Domniască ce este la Biserica Gospod sfântul Neculai „pentru care cercetând Domnia mea, am aflat-o foarte la proastă stare, și fiind aceasta trebuincioasă pentru învățatura și procopsala copiilor ai obștescului norod, bine voind Domnia mea dintru a noastră inimă și curat cuget, cum Academia de aici din orașul Iași am pus-o la stare și orânduială, așa și această moldovenească Școala am așezat-o la bună cale rânduind Dascăli atât pentru învățatura cărții cât și pentru Glasuri și Bisericești cântări” [7, p. 52]. Școala era pusă sub purtarea de grijă a lui „Gheorghe Ispravnic de aprozi, ce s-au făcut psalt” și „Gheorghe Evloghe dascălele școalei acesteia” [7, p. 53] Isbași. Documentul de față atestă faptul că în orașul Iași școala de la biserică Sfântul Neculae își avea menirea să învețe pe copiii oamenilor de rând carte, biserică respectivă era antrenată în sistemul de învățământ al orașului, care pe lângă instituția de învățământ superior (Academia) cuprindea și o instituție de învățământ pentru copiii obștescului norod. Observăm din acest document că atât învățământul superior, cât și cel inferior era organizat și întreținut cu ajutorul nemijlocit al Bisericii Ortodoxe din Moldova.

Un document interesant din care ne putem face o închipuire mai precisă despre faptul cum și ce se preda în școlile mănăstirești în epoca fanariotă este diploma de absolvire a unui oarecare tânăr Ioan [8, p. 45], școlar din mănăstirea Putna datată cu 1 aprilie 1778 și iscălită de către Dositei episcopul Rădăuțiului, Arhimandritul Vartolomei Măzăreanu și ieromonahul Ilarion mădular al filosofilor Patmosului. Din acest act aflăm că elevii puteau veni la școală de la vârsta de 5 ani și pe lângă cei doi profesori de bază care au iscălit și diploma mai erau educați și de anumiți vătăji ai școlii, elevii studiau ciaslovul, psaltirea, octoihul, catehismul moldovenește și rusește, alcătuirea scrisorilor în moldovenește, psaltirea după melodia grecească, gramatica, geografia cea talmăcită de episcopul Amfilohie după Bouffer, retorica piatra Evangheliei asupra despărțirii bisericii răsăritului de a apusului, epistola arhiepiscopului Eugenie, istoria bisericii după Evsevie și alți istorici [8, p. 45]. Din această listă a disciplinelor aflăm că limba română se bucura deja de o atenție sporită din partea dascălilor acelor vremi care începeau tot mai mult să înțeleagă rolul major pe care aceasta trebuia să îl aibă atât în societate, cât și în biserică în viitor.

Pe lângă mitropoliți și episcopi ai Bisericii Ortodoxe din Moldova școala a fost patronată în mod oficial și de anumiți clerici. Astfel, în anul 1788 arhimandritul Vartolomeu Măzăreanu purta titlul de „Îndreptător al școlilor domnești, episcopești și mănăstirești a Moldovei” [5, p. 26]. Titulatura aceasta denotă faptul că în Moldova exista un inspector superior al școlii și acest inspector era ales din rândul clerului probabil din cauza faptului că el însuși conducea cu succes școala de la mănăstirea Putna și astfel cunoștea toate problemele cu care se confruntau școlile Moldovei, asta îl făcea persoana potrivită și vrednică de a fi inspector superior.

Pentru buna chivernisire a școlilor unii domni au rânduit ca în afară de alte venituri să le fie donate chiar și biserici, este cazul și bisericii Adormirea Maicii Domnului din Botoșani care a fost întărită de către domnul Mihail Constantin Șuțu școlii din Botoșani: „Ca să fie la școala de acolo din preună cu toate dughenele și aferosirea ce are, și va avea de acum înainte această biserică” [9, p. 55]. De asemenea, „și din venitul bisericii ce va prisosi, afară din trebuința bisericii, să aibă a ajuta pe ucenicii săraci, iubitori de învățatură care vor năzui la acea școală”, [9, p. 55], iar în caz că școala va avea nevoie de dascăl elinesc, epitropii erau datori să îl anunțe pe mitropolit ca acesta să trimită dascăl de la școala cea mare din Iași. De asemenea, sa-

lariul dacălului elinesc cât și cel moldovenesc trebuia să fie achitat „din venitul școalelor nelipsit [9, p. 55]. Actul este semnat de către domnul Moldovei Mihail Șuțu la 30 septembrie 1793.

Școala din Botoșani care mai este numită și „Școala domnească din Botoșani” [9, p. 52], era o școală cu o istorie destul de veche de vreme ce Ioan Teodor Voevod în anul 1759 spune că „la târgul Botoșani, este de trebuință ca să fie o școală domnească, pentru învățătura copiilor după cum au fost și mai înainte” [9, p. 53]. Trebuie să specificăm faptul că școala din Botoșani s-a bucurat de atenția mai multor domni, în afară de cei doi pomeniți mai sus avem acte ce întăresc veniturile școlii în care se pomenește și biserica Uspenia, de la domnia Alexandru Ioan Calimachi un act în anul 1796 și altul în 1797, Alexandru Constantin Moruz 1806, Mihail Șuțu 1820, toți acești domni scutesc pe dascăli de diferite dări și dăruiesc școlii venituri. Pe baza acestor informații putem afirma că școala din Botoșani a fost una privilegiată față de școlile de la alte ținuturi, aceasta se datorează în mare parte locuitorilor orașului care permanent aveau grijă să facă jalbe la domni atunci când școala era cumva în pericol [9, p. 62].

Biserica Ortodoxă din Moldova de-a lungul epocii fanariote a fost pilonul de bază pe care s-a sprijinit învățământul țării, acest lucru reiese pe lângă documentele la care am făcut referință și dintr-un Hrisov din anul 1803 dat de domnul Alexandru Constantin Moruz Voevod (1802-1806). În documentul în cauză se vorbește despre înființarea unor școli noi sau reînființarea unor școli care au mai fost, astfel pe lângă școala care era în orașul Iași domnul poruncește să fie încă patru școli – la Focșani, la Bârlad, la Galați și la Chișinău. Școala de la Galați domnul poruncește să fie în mănăstirea Mavromolu după cum și mai înainte era tot acolo, pe lângă aceste școli domnitorul mai întărește două școli deja existente pe lângă episcopiile Romanului și Hușilor. Bani pentru plata dascălilor și pentru trebuințele ucenicilor și a școlilor trebuiau colectați ca mai înainte de la preoți și diaconi din toată Moldova din fiecare sat, nimeni din clerici nu putea fi scutit sub nici o formă de această dare pentru școli [10, p. 27]. Trebuie să menționăm că Alexandru Moruzi era numit de către unii dintre contemporani „prieten al culturii” și chiar era prețuit pentru acest lucru și de alți principii străini. Lefurile dascălilor de la școlile de pe la episcopii trebuiau să fie achitate nemijlocit de către episcopii locului, iar lefurile dascălilor de la școala din Iași trebuiau stabilite de către mitropolit împreună cu boierii epitropi, ei erau însărcinați să dea fiecărui dascăl leafa „fiește căruie după starea și puterea matimii ce va fi vrednic să paradosască, și după cum se vor pute tocmi și învoi” [10, p. 28].

Mitropolitul trebuia împreună cu epitropii la sfârșitul fiecărei luni să cerceteze modul în care dascălii își onorează obligațiile și în caz că era depistat cineva care nu își îndeplinea datoriile lui profesionale putea fi înlocuit de către domn în baza cererii mitropolitului și epitropilor. De asemenea mitropolitului și epitropilor le revenea sarcina ca de două ori pe an să ia seama de venitul și cheltuielile școlilor și în caz că mai rămâneau bani ei trebuiau cheltuiți de către cei responsabili la cumpărarea cărților și a inventarului școlar [10, p. 29].

În orașul Bârlad școala elinească funcționa pe lângă biserica domnească. Informații despre aceasta aflăm dintr-un hrisov din 26 iunie 1813 de la Scarlat Alexandru Calimah (1812-1819). În document se amintește de faptul că biserica a fost avariata atât de grav în urma cutremurului care a avut loc în anul 1802, încât a fost nevoie ca să fie zidită din nou și din această cauză preoții acestei biserici roagă pe domn să le înnoiască privilegiul acordat mai înainte de către Alexandru Moruz (1802-1806) de a ține și vinde păcură și dohot în târgul Bârladului pe timp de 5 ani „ca folosul ce va ieși să se întrebuițeze atât în lucrul zidirii bisăricii, cât și în cheltuiala școalei elinești ce se află în această biserică” [14, p. 29]. Domnul răspunde pozitiv la rugămintea slujitorilor bisericii și nu numai că le înnoiește dreptul pe care l-au avut mai înainte, dar le mai acordă și alte privilegii [14, p. 29].

Concluzie

După cum vedem atât în acest document, cât și în altele pe care le-am examinat mai sus se vorbește mult despre rolul clerului Bisericii Ortodoxe din Moldova în organizarea învățământului, toate ierarhiile clerului erau antrenate în acest proces începând cu diaconii și încheind cu mitropolitul, unii dintre viețuitorii mănăstirilor erau dascăli pentru copiii poporului, diaconii și preoții din toată țară erau cei care finanțau în cea mai mare parte procesul de învățământ prin plata dării pentru școli, iar episcopii și mitropolitul erau obligați să administreze tot procesul prin implicarea lor personală în activități didactice, administrative și de contabilitate.

În epoca fanariotă Biserica Ortodoxă din Moldova se ocupa nu doar de procesul de învățământ, dar după cum am văzut mai sus tot ea îl și finanța, mai mult, după cum se exprima Gheorghe Asachi despre epoca fanariotă „limba română se refugiase sub păreții bisericilor” [15, p. 46]. Așa a știut biserica să ajute poporul în acele vremuri tulburi pentru neam și țară.

În încheiere se poate afirma că domniile fanariote au contribuit esențial la organizarea și dezvoltarea învățământului din Țara Moldovei, subliniind permanent importanța învățământului pentru prosperarea țării și căutând mijloacele necesare pentru promovarea lui. Fiind de aceeași religie ca și locuitorii țării, domnii fanarioți nu au împiedicat activitatea iluministă a înalților prelați din țară, care depuneau eforturi considerabile pentru dezvoltarea învățământului în limba română, alături de cel în limba greacă, promovat intens de către domniile fanariote. Sursele istorice și documentare din această perioadă de timp atestă și unele elemente esențiale ale metodei de predare: pentru ca elevii să însușească mai bine materia predată, dascălii urmau să fie familiarizați cu noi cunoștințe, reieșind din cunoștințele pe care le aveau, adică procesul de studii trebuia să decurgă de la cunoscut la necunoscut.

Referinte:

1. Lia Brad Chisacof. *Antologie de literatură greacă din pricipatele române proză și teatru sec XVIII-XIX*, București, Pegasus Press, 2003.
2. Theodor Codrescu. *Uricariul*, volumul I edițiunea a II Iași, Tipografia Buciumului Român, 1871.
3. Gheorghe Macarie. *Școli grecești în Moldova secolelor XVII-XIX*, Acta-Moldaviae-Septentrionalis-III-2004-03. <https://www.muzeubt.ro, www.cimec.ro>
4. Vlad Mischevca. *Fațetele culturale ale fanarioților*. În: revista *Limba Română* nr. 1-2, anul XXXII, 2022.
5. V. A. Urechia. *Arhimandritul Vartolomei Măzăreanulu (1720-1780)*, Extras din *Analele Academiei Române*, seria II-Tom X, Memoriile secțiunii istorice, București, Tipografia Academiei Române, 1889.
6. N. Iorga. *Istoria învățământului românesc*. Editura Casei Școalelor, București, 1928.
7. Theodor Codrescu. *Uricarul*, vol.VII, Iași, Tipografia Buciumului Român, 1886.
8. V. A. Urechia. *Istoria Scolelor de la 1800-1864*, Tomul IV București, Imprimeria Statului, 1901.
9. Theodor Codrescu. *Uricarul*, partea a doua, ed a II-a, Iași, Tipografia Buciumului Român, 1889.
10. Theodor Codrescu. *Uricariul*, partea a treia, Iași, Tipografia Buciumul Român, 1853.
11. Ariadna Camariano-Cioran. *Academiile domnești din București și Iași*, București, 1971.
12. Pr Florin Ciprian Apetrei. *Academia domnească de la Iași fondată după principii umaniste*. <https://altmarius.ning.com>
13. Teodor Codrescu. *Uricarul*, vol. XIV, Iași, Tipografia Buciumul Român, 1889.
14. Preotul Ioan Antonovici. *Documente Bârlădene* vol. I, Bârlad, Tipografia Neculai P. Peiu, 1911.
15. V. A. Urechia. *Din Domnia lui Alexandru Calimach, an.1901. Ședința Academiei Române de la 26 Ianuarie 1901*. <https://www.bibmet.ro>

Date despre autor:

Ion MIRON, doctorand, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: ionmiron16f@gmail.com

ORCID: 0009-0004-9328-2824

Prezentat la 04.12.2023